

نقش کتابخانه‌های ملی در روابط فرهنگی بین ملتها با نگاهی به فعالیتها و روابط بین‌المللی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

• حامد یاری

مدیر کل حوزه ریاست، روابط عمومی و امور بین‌الملل
سازمان اسناد و کتابخانه ملی

شاید کتابخانه ملی ایران
نخستین کتابخانه ملی
جهان باشد که برای
ساخت آن بیش از ۶۰۰
نقشه از سراسر جهان
از مهندسان و معماران
بزرگ دریافت کرد

چکیده

هدف از این مقاله روشن ساختن نقش کتابخانه‌های ملی به خصوص کتابخانه ملی ایران در ایجاد روابط فرهنگی بین ملتها است. کتابخانه‌های ملی می‌توانند به عنوان حافظان پیشینه‌های علمی و فرهنگی ملتها، با نگرشی واقع بینانه به سیاست‌گذاری برای ارتباط هرچه بیشتر و بهتر با ملل دیگر پردازند. بررسی ضرورت روابط بین‌المللی در کتابخانه‌ها، سیر تحول روابط بین‌المللی در کتابخانه ملی ایران، نقش انعقاد تفاهم‌نامه‌ها در گسترش مجموعه‌های ملی و ارتقاء سطح علمی کتابداران، نقش فرهنگ در تقویت ارتباطات سیاسی و اقتصادی از دیگر مسائلی است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های ملی، روابط فرهنگی، روابط بین‌المللی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی.

مقدمه

گسترش نظام‌های ارتباطی و رونق استفاده از رسانه‌ها، آن هم در سطح جهانی، میزان آگاهی از اندیشه‌ها، باورهای فرهنگی و تمدنی مردم جهان از یکدیگر را افزایش داده است، در این میان دولت‌ها باید بکوشند با نگرشی واقع‌بینانه و به‌دور از فضا سازی پاره‌ای از رسانه‌ها، به سیاست‌گذاری برای ارتباط هرچه بیشتر و بهتر با دیگر ملل اقدام کنند.

کتابخانه‌های ملی، به‌عنوان نگاهبان و حافظ پیشینه علمی و فرهنگی ملت‌ها در تدوین و اجرای این سیاست‌ها نقش بسیار مهمی دارند، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثناء نیست و نگاهی به فعالیت‌های بین‌المللی آن در طی چند دهه گذشته و اهمیت آن در روابط

فرهنگی بین‌المللی کشورمان، این ادعا را نشان می‌کند.

پیشینه روابط بین‌المللی کتابخانه ملی ایران

کتابخانه ملی ایران، ۷۱ سال پیش، در سوم شهریور ۱۳۱۶ شمسی افتتاح شد. تأسیس این کتابخانه، به‌عنوان یکی از مظاهر تجدد در کشورمان، حاصل ارتباطات بین‌المللی و آشنایی ایرانیان با تمدن غرب بود. نیاز به نوسازی کتابخانه ملی در دهه‌های ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰، و ادغام مرکز خدمات کتابداری که از تجربه، دانش و نیروی انسانی توانمندی برخوردار بود و در مرحله بعد احداث ساختمانی جدید برای کتابخانه ملی و تدوین ساختار و راهکارهایی نوین، بر اساس اصول و ضوابط علمی و جهانی تحولی عظیم برای کتابخانه

وظایف خود در این زمینه، جمع‌آوری آثاری با ویژگی‌های زیر را در دستور کار دارد:

- کلیه آثار منتشره دربارهٔ به ایران، به زبان فارسی و پژوهش‌های اسلام‌شناسی در سایر کشورها
- آثار ایرانیان خارج از کشور

که در این راستا با استفاده از همه راهکارهای موجود و با نگرش ویژه به اهمیت برقراری ارتباطات بین‌المللی به افزایش سطح روابط خود با مؤسسات حقوقی و شخصیت‌های حقیقی به‌خصوص کارشناسان و نخبگان علمی و فرهنگی دیگر ملل اقدام کرده است.

آمارها گواه آنند که هر ساله بالغ بر ۱۵۰۰ نفر از شخصیت‌های علمی و فرهنگی خارجی از کتابخانه ملی ایران بازدید می‌کنند و بسیاری از آنها از منابع و امکانات کتابخانه بهره می‌گیرند. این امر نشان از توجه جدی به اهمیت نقش نخبگان کشورها در ایجاد زمینه آشنایی بیشتر و همکاری نهادهای فرهنگی در سیاست‌های تدوین شده بین‌المللی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران دارد.

این گفتهٔ علی‌اکبر اشعری، مشاور فرهنگی رئیس‌جمهور و رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران که «کتابخانه‌های ملی با توجه به فعالیت‌ها و وظایفشان باید بحث تقویت شناخت نخبگان طرفین از یکدیگر را به صورت جدی دنبال کنند، زیرا این شناخت زیر ساخت مهم توسعه روابط است» نشان از راهبرد محوری کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در این زمینه دارد.

کتابخانه ملی به مثابه کانون رایزنی‌های فرهنگی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران

رئیس کتابخانه ملی ایران را ریاست جمهوری منصوب می‌کند و او جایگاهی هم‌تراز معاون رئیس‌جمهور دارد. این گواه آن است که کتابخانه ملی در ایران در حکم کانون رایزنی‌های فرهنگی بین‌المللی است، البته این مورد در برخی از مواقع، به دلیل عدم هم‌ترازی میان رئیس کتابخانه ملی کشورمان و رؤسای کتابخانه‌های ملی سایر کشورها، مشکلاتی را از لحاظ رعایت پروتکل‌ها در حوزه فعالیت‌های بین‌المللی ایجاد می‌کند. اما از آنجا که روابط دیپلماتیک با کتابخانه‌های ملی، با توجه به ماهیت علمی و فرهنگی آنها، شائبه سیاسی کمتری ایجاد می‌کند، می‌تواند مطمع نظر فعالان دیپلماسی کشور قرار گیرد تا به استفاده از ظرفیت‌های مستقیم و غیرمستقیم موجود در حوزه فرهنگ از این وضعیت، آن هم در شرایطی که فضای

ملی ایران را به ارمغان آورد و سرآغاز عصر تازه‌ای در آن شد. از تحولات این دوره می‌توان از روابط بین‌المللی تخصصی و نظام‌مند آن با کشورها و مؤسسات خارجی نام برد. در سال ۱۳۵۲، در جریان مطالعه و بررسی برای نوسازی و مدرن کردن کتابخانه ملی، دولت ایران از ایفلا درخواست کرد تا در بررسی طرح‌های ساخت ساختمان جدید کتابخانه ملی همکاری کند این اقدام را می‌توان سرآغاز روابط بین‌المللی کتابخانه ملی ایران دانست.

شاید کتابخانه ملی ایران نخستین کتابخانه ملی جهان باشد که برای ساخت آن بیش از ۶۰۰ نقشه از سراسر جهان از مهندسان و معماران بزرگ دریافت کرد.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در دوران جنگ تحمیلی و حتی پس از آن، لااقل تا زمان افتتاح ساختمان جدید کتابخانه ملی، در اسفند ۱۳۸۳، تحرک چندانی در حوزه بین‌الملل کتابخانه ملی، به جز انعقاد دو الی سه تفاهم‌نامه و شرکت در اجلاس‌های بین‌المللی ایفلا دیده نمی‌شود. اما پس از آن شاهد افزایش گسترده ارتباطات بین‌المللی کتابخانه ملی هستیم و این اتفاق حاصل تثبیت موقعیت و یکپارچگی مدیریتی در ساختمان جدید و پس از آن بازگشت به اصول و اهداف اولیه و ذاتی تأسیس و فعالیت‌های این نهاد فرهنگی است.

ضرورت روابط بین‌المللی کتابخانه‌های ملی

کتابخانه‌های ملی بر اساس مجموعه وظایفی که در زمینه گردآوری، حفاظت، ساماندهی و اشاعهٔ اطلاعات مربوط به فرهنگ، تمدن و آثار ملت خود دارند باید با مراکز همکار و مشابه خود در جهان ارتباط دائم داشته باشند.

این وظایف، کار ویژه‌های مختلفی را ایجاد کرده است که از جمله شناسایی اطلاعات و محتواهای تولیدی مرتبط و تلاش برای گردآوری آنها و به‌خصوص تبادل منابع، فهرست‌انتشارات نوشتاری و دیگر حامل‌های محتوایی قابل نگهداری و پردازش را می‌توان نام برد.

در این زمینه برخی از کشورها از طریق مستقیم و با انعقاد تفاهم‌نامه‌های همکاری با سایر کتابخانه‌های ملی، برخی از طریق استفاده از ظرفیت‌های دیپلماتیک کشور متبوع خود همانند هیئت‌های نمایندگی سیاسی، فرهنگی و برخی دیگر از طریق نمایندگی‌های خارجی مقیم؛ اقدام به شناسایی، جمع‌آوری و تبادل منابع و یا حامل‌های محتواهای مورد نظر می‌کنند.

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران نیز بر اساس

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در دوران جنگ تحمیلی و حتی پس از آن، لااقل تا زمان افتتاح ساختمان جدید کتابخانه ملی، در اسفند ۱۳۸۳، تحرک چندانی در حوزه بین‌الملل کتابخانه ملی، به جز انعقاد دو الی سه تفاهم‌نامه و شرکت در اجلاس‌های بین‌المللی ایفلا دیده نمی‌شود

در سه سال گذشته حدود ۴۰ تفاهم نامه با کتابخانه‌های ملی سایر کشورها منعقد شده و یا اعتبار آنها تمدید گردیده است، این خود نمود گسترش روابط بین‌المللی کتابخانه ملی است

اساس ارتباطات فعال و سازنده در حوزه فرهنگ می‌تواند کار سیاستمداران در ارتقای روابط دوجانبه را نیز تسهیل بخشد. در سه سال گذشته حدود ۴۰ تفاهم نامه با کتابخانه‌های ملی سایر کشورها منعقد شده و یا اعتبار آنها تمدید گردیده است این خود نمود گسترش روابط بین‌المللی کتابخانه ملی است. این افزایش کمی با توجه به فضای سیاسی موجود علیه کشورمان، می‌تواند نشان از ارتقای سطح دیپلماسی فرهنگی کشور با استفاده از توان کتابخانه ملی باشد، به نحوی که تنها در ۸ ماه ابتدایی سال جاری ۶ تفاهم‌نامه بین‌المللی میان این کتابخانه با کتابخانه‌های مهم و تأثیرگذار جهان همچون کتابخانه ملی بریتانیا، فرانسه و جمهوری چک، به امضا رسیده است.

ارزش انعقاد این تفاهم‌نامه‌ها با توجه به جدیت طرف ایرانی برای کارآمدسازی سیستم‌های تبادل منابع و استفاده از تجارب و انجام پروژه‌های مشترک علمی و تحقیقاتی در زمینه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، موجب ایجاد ظرفیت‌های نوینی در سطوح درون و برون‌سازمانی شده است که می‌تواند نشان‌دهنده عملگرایی سیستم دولتی کشورمان در جهان شود.

آگاهی و اطمینان طرف مقابل از جدیت کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در اجرایی شدن مفاد این تفاهم‌نامه‌ها، با توجه به شرایط متفاوت طرف‌های امضا کننده، تا حدی است که در برخی از موارد همانند امضای

تبلیغاتی و موضع‌گیری‌های جهانی علیه کشورمان است، با استفاده از برنامه‌های مشترک فرهنگی که هزینه‌های سیاسی کمتری دارند بهره بگیرند و به شکستن این فضا و تبدیل آن به فضای مطلوب برای سیاست خارجی کشور اقدام کنند.

ارتباطات بین‌المللی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران نیز با این نگاه در دوره اخیر گسترش یافته است و حتی از سطح نخبگان علمی و فرهنگی فراتر رفته و این مرکز فرهنگی را تبدیل به محلی برای رفت و آمدهای شخصیت‌های سیاسی کشورهای مختلف کرده است.

این روابط که دومین مرحله از سیاست‌های امور بین‌الملل کتابخانه ملی پس از ارتباط‌گیری با نخبگان علمی و فرهنگی خارجی است باعث شده، سفرای بیش از ۸۰ کشور جهان و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی مقیم تهران به دفعات از بخش‌های مختلف کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران بازدید کنند و زمینه‌های همکاری فرهنگی میان خود و کتابخانه ملی کشورمان را بررسی نمایند و همچنین در خلال دیدارهای خود به طرح مباحث و دیدگاه‌های خود در زمینه سایر مسائل فرهنگی و انتقال پیام‌های خود به مقامات کشورمان نیز بپردازند.

توجه به این راهبرد که برقراری ارتباطات فعال در حوزه فرهنگ باعث ارتقا روابط دو جانبه میان کشور با جامعه بین‌المللی می‌شود موجب بروز تحولات گسترده‌تری در حوزه روابط بین‌المللی کتابخانه ملی شده است زیرا بر این

روابط بین‌المللی
کتابخانه ملی جمهوری
اسلامی ایران در حال
حاضر موجب شده
است که کتابخانه ملی
به عنوان یکی از مراکز
مورد درخواست بازدید
هیئت‌های خارجی
بازدیدکننده از کشور
قرار گیرد

کتابخانه‌های مختلف جهان به کتابخانه ملی، اولین «بانک
نسخ خطی جهان» طراحی و شروع به کار کرد.

روابط بین‌المللی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
در حال حاضر موجب شده است که کتابخانه ملی به عنوان
یکی از مراکز مورد درخواست بازدید هیئت‌های خارجی
بازدیدکننده از کشور قرار گیرد به‌نحوی که برای اولین بار
در تاریخ کتابخانه ملی ایران، رئیس‌جمهور یک کشور خارجی
(نورسلطان نظر بیاف رئیس‌جمهور کشور قزاقستان) از
کتابخانه ملی ایران بازدید کرد و در آینده‌ای نزدیک، رؤسای
برخی کشورهای که از طرف مسئولین جمهوری اسلامی
ایران توجه ویژه‌ای به آنها می‌شود یا کشورهای که در
سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از جایگاه ویژه‌ای
برخوردارند، از آن بازدید خواهند کرد.

دیدار رئیس کتابخانه کنگره آمریکا و همچنین بازدید
و ارتباط اساتید و نمایندگان دانشگاه‌ها، مذاهب و گروه‌های
غیردولتی آمریکایی از کتابخانه ملی در خلال چند سال
گذشته نشان از فراتر بودن سطح ارتباطات فرهنگی نسبت به
روابط سیاسی است به نحوی که به گفته رئیس سازمان اسناد
و کتابخانه ملی «تجربه تاریخی نشان می‌دهد همیشه ملت‌ها
می‌توانند به شکل مسالمت‌آمیز در کنار یکدیگر زندگی کنند»

نقش فرهنگ در تقویت ارتباطات سیاسی و اقتصادی

تفاهم‌نامه با کتابخانه دانشگاه براتیسلاوا (مهمترین کتابخانه
جمهوری اسلواک که نقش کتابخانه ملی را در آن کشور دارد)
همزمان با امضای تفاهم‌نامه، تصاویر همه نسخه‌های خطی
فارسی موجود در یکی از مهم‌ترین مجموعه‌های کتب خطی
و نادر جهان «مجموعه صفوت باشاجیج» به کتابخانه ملی
کشورمان ارائه شد.

تفاهم‌نامه‌ها در خدمت گسترش مجموعه‌ها

یکی از مهم‌ترین فواید عملگرایی تفاهم‌نامه‌های منعقدشده
بحث «گسترش مجموعه‌ها» است، این امر در شرایطی که
بسیاری از آثار تمدن ایران و اسلام در سراسر جهان پراکنده
است و باید با استفاده از توان فرهنگی و تعامل با کشورها،
اصل آنها یا اطلاعات آن به کشور مبدا بازگردانده شوند،
از جایگاه ویژه‌ای در برنامه‌های بین‌المللی کتابخانه ملی
برخوردار است.

به عنوان مثال در حالی که حداکثر ۴ هزار عنوان
سند در همه مراکز اسنادی کشورمان در مورد روابط ایران
و امپراتوری عثمانی و جمهوری ترکیه موجود بود، با
رایزنی‌های انجام‌شده میان مسئولین کتابخانه ملی جمهوری
اسلامی ایران و کتابخانه ملی ترکیه فهرست حدود ۱۵
هزار سند در مورد روابط ایران و عثمانی به کشورمان منتقل
شد؛ همچنین با انتقال اطلاعات کتاب‌شناختی نسخ خطی

اهمیت تبادل میان فرهنگ‌ها و نقش کتابخانه‌های ملی در آن باعث شده است که برخی سازمان‌های بین‌المللی با رویکرد اقتصادی نیز با استفاده از این پتانسیل، حوزه فرهنگی را در مراودات خود پر رنگ‌تر سازند.

ابتکار و برگزاری نخستین اجلاس رؤسای کتابخانه‌های ملی کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو به میزبانی کتابخانه ملی کشورمان نمونه‌ای از این تغییر رویکرد است که بر اساس اصل بسترسازی ارتباط نخبگان و استفاده از آن در تسهیل ارتباط سیاسی و اقتصادی بین دول برگزار شد.

اهمیت این اجلاس و تأثیر آن بر همگرایی بیشتر کشورهای عضو که بر اساس شعار «توجه به میراث مشترک برای توسعه منطقه اکو» تشکیل شده بود، به حدی بود که دکتر محمود احمدی نژاد، رئیس جمهوری اسلامی ایران در پیام خود برای افتتاحیه این اجلاس «نقش ویژه و ممتاز مراکز علمی و فرهنگی به ویژه کتابخانه‌های ملی به عنوان حافظه علمی و فرهنگی ملت‌ها را موجب ایجاد فرصتی جدید برای توسعه همه جانبه منطقه اکو و بازآفرینی نقش تمدن‌ساز خویش در عرصه جهانی دانست».

تأثیر برگزاری این اجلاس در همکاری‌های فرهنگی کشورهای عضو این سازمان اقتصادی موجب برگزاری اجلاس‌های فرهنگی دیگری همچون فعالان صنعت نشر، چاپ، صنعت گردشگری و رسانه‌ها در ماه‌های پس از این اجلاس شد.

ارتقای سطح علمی با استفاده از روابط فرهنگی

از دیگر راهکارهایی که با استفاده از ظرفیت‌های روابط بین‌المللی می‌توان برای ارتقای سطح علمی کارشناسان مراکز فرهنگی کشورمان از آن استفاده نمود، آشنایی با مراکز، فعالیت‌ها و تجارب نهادهای فرهنگی خارجی از طریق میهمانان خارجی کشورمان است.

نمونه‌ای که در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و برای حضور مسئولین و کارشناسان عالی رتبه همه مراکز و سازمان‌های فرهنگی و علمی‌ای که به کشورمان سفر می‌کنند انجام می‌شود برگزاری نشست‌های آشنایی با آن مراکز و تجربیاتشان با حضور مدیران، کارشناسان، اعضای هیئت علمی و حتی اعضای کتابخانه است.

با استفاده از این روش در طی ۳ سال گذشته، مسئولین و کارشناسان کتابخانه ملی و گاه برخی دیگر از کتابخانه‌ها

و مراکز علمی مهم کشور با نحوه مدیریت، منابع و شرایط فعالیت بیش از ۸ کتابخانه ملی و مهم جهان آشنا شدند، این فعالیت موجب شده است سطح مراودات بین‌المللی از ریزنی‌های مرسوم در دیدارهای رسمی به انتقال علم به کشورمان بی‌انجامد.

این راهکار، با ایجاد اتاق و بخش‌های ویژه با هدف گردآوری اطلاعات و منابع در مورد کشورها در کتابخانه ملی، به ارتقای سطح دانش و آگاهی کارشناسان فرهنگی کشورمان در مورد سایر کشورها کمک شایانی کرده است.

بر اساس آمار تاکنون اتاق‌های مطالعات کشورهای عضو اکو، اتاق یونان، اتاق بلاروس، اتاق چین، اتاق کره جنوبی و همچنین بخش ویژه برای سازمان ملل متحد راهاندازی و یا در دست تکمیل است.

به‌طور کلی لزوم استفاده از توان کتابخانه‌های ملی در ارتقای سطح همکاری‌های فرهنگی و شناخت ملت‌ها از یکدیگر در سال‌های اخیر و با تلاش‌های کتابخانه ملی کشورمان از اهمیت دوچندان برخوردار شده است، تأثیر این فعالیت‌ها و بازتاب جهانی آن باعث شده است مسئولین بسیاری از اجلاس‌های بین‌المللی خواستار حضور نمایندگانی از سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران برای ارائه گزارش فعالیت‌های مختلف کتابخانه ملی کشورمان باشند.

در سطح داخلی نیز اهمیت کتابخانه ملی به عنوان جایگاه نگهداری و اطلاع‌رسانی پیشینه علمی و فرهنگی کشور هر روز بیش از پیش ارتقا یافته است؛ تا آن‌جا که ریاست سازمان و کتابخانه ملی به عضویت چندین کمیته و شورای مهم فرهنگی در آمده‌اند. از آن جمله است کمیته ملی حافظه جهانی که به‌منابه متولی ملی برنامه حافظه جهانی، مرجع تشخیص و اعلام آثار و مستندات مهم علمی و فرهنگی کشورمان به جهان و عضویت در کمیته فرهنگ و تمدن ایران و اسلام شورای عالی انقلاب فرهنگی، به عنوان عالی‌ترین نهاد سیاست‌گذار فرهنگی کشور.

امید است این زاویه نگاه نوین به جایگاه کتابخانه‌های ملی موجب شود تا به گفته رومان ماتولسکی رئیس کتابخانه ملی جمهوری بلاروس «همکاری کتابخانه‌ها به نقطه درخشان خود که همان آشنایی بین ملت‌ها است» برسد.

یکی از مهمترین
فواید عملگرایانه
تفاهم‌نامه‌های
منعقدشده بحث
«گسترش مجموعه‌ها»
است